

ZNALECKÝ POSUDEK JAKO DŮKAZ V RÁMCI PÉČE SOUDU O NEZLETILÉ

ANNA HOŘÍNOVÁ

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Článek se zabývá problematikou postavení znalců z hlediska současného stavu českého právního řádu. Pro demonstraci některých praktických problémů bylo zaměření článku zúženo pouze na užití znaleckého posudku jako důkazu v rámci některých řízení soudu v rámci péče o nezletilé. Konkrétně se jedná o rozhodovací praxi soudů o výchově a výživě nezletilých dětí. Polemizováno je se současným pojetím hodnoty znaleckého posudku jako důkazního prostředku, stejně tak, jako s aktuálním nedořešeným postavením znalců v České republice. Jsou nastíněny určité možnosti řešení, a to s ohledem na zahraniční legislativu.

Klíčová slova v rodném jazyce

Soudní znalec, znalecký posudek, svěřeni dítěte do výchovy, výchova a výživa, péče soudu o nezletilé, důkazní prostředek, hodnocení důkazů.

Abstract

An issue of this article deals with expert evidence in cases of minor children, while divorce proceedings are emphasized. There are two main fields being discussed: experts' position within Czech legal system and evidence evaluation. Role of expert evidence is overestimated in the Czech judiciary which can strongly influence result of a case. Due to the insufficient qualification requirements of the experts, expertise is often inappropriately worked out. Eventually, some legislative proposals de lege ferenda inspired by foreign legal systems are broached.

Key words

Expertise, expert evidence, minor children, custody of children, evidence evaluation, court proceedings

1. ÚVOD

Péče soudu o nezletilé, dle § 176 a násl. občanského soudního řádu v aktuálním znění, patří mezi tzv. řízení nesporná, jež lze zahájit i bez návrhu, a které je možné iniciovat i z úřední moci. Je tomu tak proto, že existuje veřejný zájem na tom, aby otázky tak zásadního významu jako jsou výchova a výživa nezletilého dítěte či jeho umístění do náhradní rodinné péče byly ohraničeny efektivním soudním rozhodnutím. Je rovněž nezbytné, aby byly řešeny s důkladností a maximální mírou důrazu na zájem dítěte, tudíž není žádoucí procesní aktivitu ponechat pouze v rukou stran. Již zmíněný § 176 občanského soudního řádu vymezuje, co se rozumí řízením ve věcech péče soudu o nezletilé. Není v možnostech tohoto příspěvku věnovat se všem takovým řízením, pozornost tudíž bude zaměřena zejména na řízení o výchově a výživě nezletilých dětí a na s tím související rozhodování soudu o styku nezletilého s tím z rodičů, komu nebyl nezletilý svěřen do péče.

V těchto řízeních je obzvláště důležité, aby byla zachována co možná největší nezávislost zájmů dítěte na vůli a přání rodičů. Často se totiž soudní řízení stává prostorem pro ventilaci rozvodové či rozchodové frustrace rodičů nezletilého a jeho zájem by tak mohl být snadno

odsunut do pozadí. Jedním z nástrojů, jak takové nežádoucí situaci čelit, je mimo jiné to, že je nezletilému ustanoven tzv. kolizní opatrovník, jímž je zpravidla orgán sociálně právní ochrany dítěte.

Dle § 26 odst. 4 zákona o rodině ve znění pozdějších předpisů: „Při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vloh, schopnosti a vývojové možnosti, a se zřetelem na životní poměry rodičů.“ Toto rozhodně není pro soud jednoduchý úkol, neboť zájem dítěte a ambice rodičů na demonstraci optimálního výchovného prostředí jsou snadno zaměnitelné. Důkladně a kvalitně provedené dokazování však může soudci o rodinné situaci a o tak často skloňovaném zájmu dítěte leccos napovědět. Roli zde jistě hraje i intuice konkrétního soudce, která by však neměla mít rozhodující vliv na výsledek řízení. Soudci opatrovnických soudů často využívají znaleckého posuzování jako důkazního prostředku ve věci. Jedná se z drtivé většiny o znalecké posuzování z oboru klinické psychologie. Bylo by však mylné se domnívat (ačkoliv značná část opatrovnických soudců se s tímto tvrzením ztotožňuje), že psychologický posudek znalce má mezi ostatními provedenými důkazy rozhodující vypovídací hodnotu. Jak bude rozebráno později, kriticky se k tomuto nešvaru praxe vyjádřil rovněž Ústavní soud.

Cíle tohoto příspěvku by se tedy daly shrnout do následujících bodů:

1. Analyzovat obecný význam a funkce znaleckého posudku v rámci řízení o výchově a výživě nezletilého dítěte,
2. poukázat na slabiny zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících v aktuálním znění a
3. nastítnit možná legislativní řešení de lege ferenda.

2. VÝZNAM A FUNKCE ZNALECKÉHO POSUDKU Z OBORU KLINICKÉ PSYCHOLOGIE V RÁMCI ŘÍZENÍ O VÝCHOVĚ A VÝŽIVĚ NEZLETILÉHO DÍTĚTE

2.1 ZADÁNÍ A ZPRACOVÁNÍ ZNALECKÉHO POSUDKU

Nejprve by bylo vhodné definovat legislativní rámec znaleckého posuzování. V nejobecnější rovině jej tvoří samozřejmě občanský soudní řád, dále pak již zmíněný zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících ve znění pozdějších předpisů a prováděcí předpis – vyhláška č. 37/1967 Sb.

Jak již bylo řečeno, znalecký posudek z oboru klinické psychologie bývá v drtivé většině případů, kdy se rodiče nezletilého nemohou na otázkách výchovy a výživy dohodnout, pro soudce klíčem k orientaci v rodinných vztazích. Občanský soudní řád ve svém § 127 praví, že: „Závisí-li rozhodnutí na posouzení skutečností, k nimž je třeba odborných znalostí, ustanoví soud po slyšení účastníků znalce.“ Dle ustanovení § 13 odst. 1 vyhlášky č. 37/1967 Sb. je soud, který v řízení znalce ustanovil povinen ve svém opatření vymezit úkol, podle okolností případu též formou otázek tak, aby se znalec zabýval jen takovými skutečnostmi, ke kterým je potřeba jeho odborných znalostí. V řízeních o svěřeni nezletilého dítěte do výchovy a stanovení výživného, soud svůj úkol pro znalce – klinického psychologa – formuluje pomocí otázek, jež jsou již v dnešní době poměrně standardizované.¹ Zde je třeba poukázat na

¹ Jedná se zejména o otázky typu: „Který z rodičů nezletilých dětí zaručuje lepší výchovné prostředí.“, „Jaký je vztah nezletilých dětí k matce a jaký k otci.“ atd.

skutečnost, kterou vyzdvihuje rovněž judikatura (R 20/1980, R 1/1981), a to, že by otázky v žádném případě neměly být konstruovány takovým způsobem, aby znalci ukládaly právní posouzení věci.²

Znalec na základě vyšetření rodinných příslušníků zpracuje písemné vyhotovení svého posudku, jež doručí soudu. Soud k tomuto písemnému posudku znalce obvykle také vyslechné. „Jen výjimečně se soud může spokojit s písemně podaným znaleckým posudkem, aniž by znalce vyslechl k obsahu posudku.“³

Pro to, aby znalec mohl na zadané otázky odpovědět, musí učinit některé úkony. Předně by si měl důkladně prostudovat spisový materiál, jelikož by mohl obsahovat informace důležité pro volbu metod znaleckého posuzování. Zde je míněna např. situace, kdy spisový materiál obsahuje rozsudek trestního soudu, kterým byl otec nezletilých uznán vinným ze spáchání trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě dle § 215a trestního zákona či za týrání svěřené osoby dle § 215 téhož předpisu. Tato informace by pro znalce měla mít klíčový význam pro zaujetí postoje k situaci jako takové a pro volbu diagnostických metod.

Znalec se samozřejmě také musí osobně setkat s jednotlivými rodinnými příslušníky, a to i v jejich vzájemné interakci.⁴ Pro vyšetření jejich psychického profilu a detekci vzájemných vztahů užívá znalec odborných metod dle svého uvážení (např. dotazování, náhodné asociace, imaginace, psychologické testy apod.). Na základě vyhodnocení takto získaných informací potom konstruuje svoje poznatky o situaci a odpovídá na zadané otázky. Znalec by se měl ve svých závěrech vyvarovat právního hodnocení situace, což bývá v současné době značně rozšířeným nešvarem praxe. Na tuto skutečnost poukazuje ve svém nálezu II. ÚS 2630/07 také Ústavní soud. V závěrech znaleckých posudků „...jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.“ Právě zmíněná kritika zasahování závěrů znalců do nezávislého rozhodování soudu souvisí také s hodnocením důkazů. O této otázce bude dále ještě pojednáno.

Vhodně zvolené metody posouzení vztahů mezi nezletilým dítětem a jeho rodiči, potenciálu a vhodnosti jejich výchovného prostředí a v neposlední řadě také skryté motivace obou rodičů, mohou vnést světlo do často velice spleťtých rodinných vztahů a pomoci tak opatrovnickému soudci zorientovat se v situaci a následně si učinit závěry relevantní pro své rozhodnutí ve věci. Je však třeba uvědomit si, že znalecký posudek není instrumentem jediným, že pro objasňování skutečností důležitých pro rozhodnutí existuje více možností.

² Bureš, J. in Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád: komentář. I díl, (§1 až §200za). 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, s. 596.

³ Bureš, J. in Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád: komentář. I díl, (§1 až §200za). 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, s. 592.

⁴ Zde by měl znalec umět zvolit citlivý postup, jelikož v určitých situacích může být interakce dítěte s jedním z rodičů značně traumatizující.

Jak již bylo řečeno, určujícím kritériem pro volbu výchovného prostředí nezletilého dítěte je jeho zájem. Zhodnocení toho, co je v zájmu nezletilého dítěte a konečné rozhodnutí o tom, kterému z rodičů bude nezletilý svěřen do výchovy, je ponecháno výhradně v kompetenci nezávislého a nestranného soudu. V publikaci Rozvodová tematika a moderní psychologie⁵ je nepochopení této skutečnosti zcela evidentní. Autor kritizuje ustanovení § 26 odst. 4 s tím, že není jasné, která kritéria jsou více a která méně důležitá. Elegantně tak opomíjí zájem dítěte jako elementární východisko a premisu celého procesu hodnocení kvality výchovného prostředí a dalších proměnných důležitých pro rozhodnutí ve věci a do popředí staví osobnost rodiče, jeho vztah k dítěti, charakter a morálku a strukturu mravních norem rodičů. Toto pojetí pak vypovídá o tristní marginalizaci osoby dítěte a jeho postavení nejen v rámci znaleckého posuzování, ale i v rámci soudního řízení.

2.2 HODNOCENÍ DŮKAZU ZNALECKÝM POSUDKEM A ZÁSADA VOLNÉHO HODNOCENÍ DŮKAZŮ

Jednou z elementárních a nezpochybnitelných zásad civilního procesu je zásada volného hodnocení důkazů formulovaná § 132 občanského soudního řádu. „Zásada volného hodnocení důkazů vyjadřuje, že závěr, který si soudce učiní o pravdivosti či nepravdivosti tvrzených skutečností vzhledem ke zprávám získaným z provedených důkazů, je věcí vnitřního soudcova přesvědčení a jeho logického myšlenkového postupu.“⁶

Dle § 132 občanského soudního řádu hodnotí soud důkazy dle své úvahy, a to každý důkaz jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemné souvislosti. Vzhledem k zaměření tohoto příspěvku si budeme všimát zejména hodnocení znaleckého posudku coby důkazního prostředku. Musíme však nejprve vyzdvihnout ten požadavek, aby soud vždy vnímal sdělení, jež mu jednotlivé důkazní prostředky poskytují, v jejich vzájemném kontextu. Jenom vazby mezi informacemi, jež tyto důkazy poskytují, mohou soudci umožnit poznat vypovídací hodnotu toho kterého jednotlivého důkazu.

Otázkou je, zda je možné se znaleckým posudkem polemizovat z hlediska odbornosti jeho zpracování. Lze se ztotožnit s názorem, který je formulován jednak v rámci judikatury (R 1/1981), jednak v rámci odborné literatury, tedy, že nikoliv, že soud může hodnotit přesvědčivost znaleckých závěrů pouze z hlediska jeho úplnosti ve vztahu k zadání, potom logické odůvodnění znaleckého nálezu a jeho soulad s ostatními provedenými důkazy.⁷ Soud by v žádném případě na závěry znaleckého posudku neměl bez dalšího spoléhat.

Pokud soud dospěje k závěru, že lze o správnosti znaleckého posudku z nějakého důvodu pochybovat, umožňuje mu § 127 odst. 2 nechat si vypracovat tzv. revizní znalecký posudek. Obecně se však dá říci, že ke zpracování revizního znaleckého posudku soud přikročí zejména tehdy, předloží-li jedna ze stran znalecký posudek zpracovaný mimo řízení, který uvádí odlišné závěry. Není to však povinnost soudu, je to pouze možnost, jak se vypořádat

⁵ Bakalář, E. In Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 16.

⁶ Bureš, J. in Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád: komentář. I díl, (§1 až §200za). 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, s. 609.

⁷ Bureš, J. in Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád: komentář. I díl, (§1 až §200za). 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, s. 593 a 613.

s rozpornými odbornými informacemi. Pokud však soud revizní posudek zpracovat nenechá a přikloní se k závěru jednoho znaleckého posudku, musí své pohnutky v odůvodnění rozsudku řádně objasnit.

V již zmiňovaném nálezu Ústavního soudu (II. ÚS 2630/07) je pregnantně vyjádřen problematický přístup soudů k hodnocení znaleckého posudku jako důkazního prostředku obecně: „Postup soudů v tomto posuzovaném případě nese rysy typické pro postup soudů v těchto věcech. Je charakterizován formálním, schematickým pohledem na projednávaný případ, bez snahy o individuální přístup ke každému jednotlivému případu a naprosto nekritickým přejímáním závěrů znaleckých posudků, v nichž jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.“

3. NĚKTERÉ NEDOSTATKY ZÁKONA Č. 36/1967 SB., O ZNALCÍCH A TLUMOČNÍCÍCH V AKTUÁLNÍM ZNĚNÍ A MOŽNOSTI JEJICH ODSTRANĚNÍ

Dle § 1 předmětného zákona, je jeho účelem „...zajištění řádného výkonu znalecké a tlumočnické činnosti v řízení před státními orgány...“. Tento předpis mimo jiné určuje, jaké předpoklady musí splňovat ten, kdo chce být ustanoven znalcem, podmínky výkonu znalecké činnosti, odměňování znalce a jeho odvolání.

Zákon o znalcích a tlumočnících vznikl v době hlubokého socialismu, byl však měněn pouze jedinkrát, a to v roce 2006. Jak uvádí Kolářková, na svoji dobu byl zákon poměrně pokrokový.⁸ Dnes se totéž však již říci nedá a aktuální legislativní rámec výkonu znalecké činnosti je zcela nedostačující, a to hned z několika důvodů.

3.1 ODBORNÁ ZPŮSOBILOST ZNALCE

Znaleckou činnost může vykonávat pouze osoba (fyzická či právnická), která je zapsána do seznamu znalců. Prvním z bodů kritiky je zcela vágně formulovaná suma požadavků na odbornost adepta na jmenování znalcem. Není definována žádná podmínka odpovídajícího stupně vzdělání či délka potřebné praxe. Lze se ztotožnit s názorem, který uvádí autor publikace „A Practical Approach to Civil Procedure“⁹, a to, že je rozdíl, pokud hodnotíme potřebné předpoklady pro výkon funkce znalce např. z oboru automechaniky a z oboru lékařství. Adeptovi na výkon znalecké činnosti z oboru automechaniky budou zřejmě užitečnější zkušenosti nabyté léty praxe, lékař bude krom toho ještě potřebovat specifické vysokoškolské vzdělání. Tak či tak, zákon by měl jasně definované požadavky obsahovat.¹⁰

⁸ Kolářková, J.: Jednou znalec, navždy znalec. Aneb jak se žije znalcům v Česku. Via Iuris ONLINE, [citováno dne 8. 11. 2008]. Dostupný z: <http://viaiuris.pilaw.cz/index.php?p=msg&id=164>.

⁹ Sime, S.: A Practical Approach to Civil Procedure. Ninth Edition. New York: Oxford University Press, 2006, p. 342.

¹⁰ Na základě jednání Civil Justice Council z června 2005 vznikl „Protocol for the Instruction of Experts to give Evidence in Civil Claims“, který mimo jiné klade na kvalifikaci znalce značné požadavky. Znalec musí mít nejen akademické vzdělání a profesionální kvalifikaci, ale v obzvlášť specializovaných otázkách musí ještě prokázat specifické znalosti a schopnosti, jež mu umožňují posudek vypracovat. [Citováno dne 5. 11. 2008]. Dostupný z: http://www.justice.gov.uk/civil/procrules_fin/contents/form_section_images/practice_directions/pd35_pdf_eps/pd35_prot.pdf

Ministerstvo spravedlnosti již na novele zákona o znalcích a tlumočnických pracuje¹¹ a ve výše kritizovaném bodě učinilo krok k lepšímu. Adept na zapsání do seznamu má mít dle navrhované právní úpravy mimo jiné „...odpovídající odbornou kvalifikaci vyjádřenou dosaženým vzděláním v oboru“ a „...nejméně pět let působí s prokazatelnými výsledky v oboru.“¹²

3.2 DÉLKA A KVALITA VÝKONU ZNALECKÉ ČINNOSTI, PROFESNÍ STANDARDY

V českých legislativních podmínkách není výkon znalecké činnosti nijak časově omezen. To by samo o sobě nevadilo, kdyby byla odborná způsobilost znalců periodicky ověřována a kdyby existoval systém povinného dalšího vzdělávání znalců.¹³ Například v rakouských podmínkách jsou znalci zapisováni do seznamu na pět let s tím, že je možné zápis opakovaně prodloužit o deset let. Ve Francii jsou sice znalci jmenováni bez časového omezení, seznamy jsou však každoročně revidovány. Je totiž zcela mylné domnívat se, že si znalec vystačí po celou svoji soudně-znaleckou kariéru se statickou odbornou výbavou. Prospěšné se zdá být rovněž klást větší důraz na hodnocení práce znalce. Pokud totiž nad sebou znalec necítí žádnou kontrolu a pro zachování své pozice nemusí vyvíjet žádné úsilí, zcela chybí i jeho motivace zpracovávat své posudky kvalitně a důkladně.¹⁴ V současné době je hodnocení činnosti znalců v rukou předsedů krajských soudů a Ministerstvo spravedlnosti ČR.

Zákon o znalcích a tlumočnických předvídá v § 16 vznik „sborů pro znalecké otázky“. Úkolem těchto sborů by mělo být „...spolupůsobit při jmenování znalců, stanovit odborné předpoklady nutné pro jmenování znalcem, pečovat o zdokonalování zvláštní kvalifikace znalců...“. V současné době však existuje pouze sbor pro písmoznalectví při Ministerstvu spravedlnosti a u některých krajských soudů fungují sbory pro ekonomiku a dopravu.¹⁵

Zcela chybí profesní sdružení znalců, ve kterém by bylo povinné členství, a které by mohlo vůči členu, jenž se zpronevěří svému poslání či jej nevykonává řádně, zahájit kárné řízení. Rovněž by existence tohoto orgánu byla prospěšná coby instituce, která generuje profesní a etické standardy určené svým členům. Již zmíněná připravovaná novela zákona o znalcích a tlumočnických zřízení profesního sdružení znalců předvídá, ačkoliv negativně hodnotí s tím spojenou finanční zátěž.

¹¹ Závěrečná zpráva návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 36/1967 Sb., ve znění pozdějších předpisů. [citováno dne 8. 11. 2008]. Dostupný z: <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=4977&d=281665>.

¹² Koláčková, J.: Jednou znalec, navždy znalec. Aneb jak se žije znalcům v Česku. Via Iuris ONLINE, [citováno dne 8. 11. 2008]. Dostupný z: <http://viaiuris.pilaw.cz/index.php?p=msg&id=164>.

¹³ Se stanovením profesních standardů pro jednotlivá odvětví a jazyky, jejichž splnění bude muset znalec periodicky prokazovat, počítá i navrhovaná novela zákona o znalcích a tlumočnických. Viz. Závěrečná zpráva návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 36/1967 Sb., ve znění pozdějších předpisů. [citováno dne 8. 11. 2008]. Dostupný z: <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=4977&d=281665>

¹⁴ Problémy v činnosti soudních znalců z oboru zdravotnictví. Systémové doporučení č. 7. [Citováno dne 3. 11. 2008]. Dostupný z: <http://www.llp.cz/cz/systemova-doporuceni/systemove-doporuceni-c-7-p7>.

¹⁵ Koláčková, J.: Jednou znalec, navždy znalec. Aneb jak se žije znalcům v Česku. Via Iuris ONLINE, [citováno dne 8. 11. 2008]. Dostupný z: <http://viaiuris.pilaw.cz/index.php?p=msg&id=164>.

4. ZÁVĚR

Zamyslíme-li se nad tím, do jaké míry může znalecký posudek ovlivnit náš život nebo život našich dětí, zdá se být zcela na místě podrobovat aktuální legislativní stav kritice. Nejedná se však pouze o právo psané, nýbrž také o jeho uvádění v život soudními orgány. Způsob užití právních předpisů totiž může významně modifikovat samotný výsledek soudního jednání, jak se ostatně dalo vypořádat mezi řádky tohoto příspěvku. Nezbyvá než uzavřít parafrází několikrát citovaného nálezu Ústavního soudu. Schematické uplatňování práva bez individuálního přístupu k projednávanému případu vede k popření účelu práva samotného, tedy k popření jeho úlohy jako systému, který naplňuje lidsko-právní ideu.

Literatura:

- Bakalář, E. In Bakalář, E. a kol.: Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 16. ISBN 8024610892.
- Bureš, J. in Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád: komentář. I díl, (§1 až §200za). 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, s. 609. ISBN 8071793787
- Kolářková, J.: Jednou znalec, navždy znalec. Aneb jak se žije znalcům v Česku. Via Iuris ONLINE, [citováno dne 8. 11. 2008]. Dostupný z: <http://viaiuris.pilaw.cz/index.php?p=msg&id=164>.
- Problémy v činnosti soudních znalců z oboru zdravotnictví. Systémové doporučení č. 7. [Citováno dne 3. 11. 2008]. Dostupný z: <http://www.llp.cz/cz/systemova-doporuceni/systemove-doporuceni-c-7-p7>.
- „Protocol for the Instruction of Experts to give Evidence in Civil Claims“, který mimo jiné klade na kvalifikaci znalce značné požadavky. Znalec musí mít nejen akademické vzdělání a profesionální kvalifikaci, ale v obzvlášť specializovaných otázkách musí ještě prokázat specifické znalosti a schopnosti, jež mu umožňují posudek vypracovat. [Citováno dne 5. 11. 2008]. Dostupný z: http://www.justice.gov.uk/civil/procrules_fin/contents/form_section_images/practice_directions/pd35_pdf_eps/pd35_prot.pdf
- Sime, S.: A Practical Approach to Civil Procedure. Ninth Edition. New York: Oxford University Press, 2006, p. 342.
- Závěrečná zpráva návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 36/1967 Sb., ve znění pozdějších předpisů. [citováno dne 8. 11. 2008]. Dostupný z: <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=4977&d=281665>.

Kontaktní údaje na autora – email:

Horinova.anna@seznam.cz